

**„PROGRAM WSPÓŁPRACY WOJEWÓDZTWA PODLASKIEGO
Z ORGANIZACJAMI POZARZĄDOWYMI ORAZ PODMIOTAMI
WYMIENIONYMI W ART. 3 UST. 3 USTAWY Z DNIA 24 KWIETNIA 2003 R.
O DZIAŁALNOŚCI POŻYTKU PUBLICZNEGO I O WOLONTARIACIE W
2010 ROKU”**

WSTĘP

W systemie demokratycznym, na poziomie jednostki, społeczności lokalnej, stosownie do charakteru zjawisk i procesów społecznych, szczególnego znaczenia nabierają fundamentalne zasady i wartości mające wpływ na postawy i zachowania społeczne, na funkcjonowanie instytucji publicznych, na działania podmiotów gospodarczych oraz na przejawy różnorodnych form obywatelskiej aktywności, w tym organizacji pozarządowych. Należy do nich zaliczyć przede wszystkim: partnerstwo i odpowiedzialność, efektywność i uczciwą konkurencję oraz suwerenność i sprawiedliwość społeczną.

Organizacje pozarządowe obok sektora publicznego i prywatnego są znaczącą częścią efektywnie funkcjonującego państwa i społeczeństwa. Dlatego też, ważne dla nich są relacje między otoczeniem zewnętrznym i wewnętrznym, to one bowiem determinują wizerunek organizacji i decydują o szansach ich rozwoju. Ogromnego znaczenia nabiera tu potrzeba ciągłej i rozwijającej się współpracy administracji publicznej z organizacjami pozarządowymi. Tym bardziej, że organizacje te podejmują z własnej inicjatywy ogromną ilość działań, które bardzo często są tożsame z zadaniami samorządu województwa.

Jako bezpośredni reprezentanci społeczności, znając dążenia i potrzeby obywateli, organizacje są ważnym partnerem dla samorządu województwa przy rozwiązywaniu problemów społecznych, przy opracowywaniu oraz wdrażaniu różnych programów i projektów mających na celu rozwój aktywności lokalnej. One to skupiają najaktywniejszych i najbardziej wrażliwych na sprawy obywateli działaczy. Dlatego też, aby zapewnić lepsze warunki funkcjonowania organizacji, administracja publiczna, zarówno rządowa jak i samorządowa, wspierają podejmowane przez te organizacje inicjatywy w celu ich umocnienia. Budowa partnerskich relacji z trzecim sektorem stanowi więc ważny element polityki lokalnej Samorządu Województwa Podlaskiego.

Rozdział I

POSTANOWIENIA OGÓLNE

§ 1.

Ilekroć w Programie jest mowa o:

- 1) **Województwie** – rozumie się przez to Województwo Podlaskie,
- 2) **Sejmiku Województwa** – rozumie się przez to Sejmik Województwa Podlaskiego,
- 3) **Zarządzie Województwa** – rozumie się przez to Zarząd Województwa Podlaskiego,
- 4) **Urzędzie** – rozumie się przez to Urząd Marszałkowski Województwa Podlaskiego w Białymstoku,
- 5) **Programie** – rozumie się przez to Program współpracy Województwa Podlaskiego z organizacjami pozarządowymi oraz podmiotami wymienionymi w art. 3 ust. 3 ustawy z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie uchwalony na dany rok przez Sejmik Województwa Podlaskiego,
- 6) **ustawie** – rozumie się przez to ustawę z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie (Dz. U. Nr 96, poz. 873 z późn. zm.),
- 7) **organizacjach pozarządowych** – rozumie się przez to organizacje pozarządowe oraz inne podmioty prowadzące działalność pożytku publicznego, o których mowa w art. 3 ust. 3 ustawy.

§ 2.

Program określa cele, zasady, zakres i formy współpracy Województwa z trzecim sektorem, a także priorytetowe zadania publiczne, których realizacja związana będzie z ich finansowaniem lub dofinansowaniem z budżetu Województwa.

Rozdział II

CELE WSPÓŁPRACY

§ 3.

Priorytetowym celem współpracy Samorządu Województwa Podlaskiego z organizacjami pozarządowymi i innymi podmiotami prowadzącymi działalność pożytku publicznego jest określenie czytelnych zasad w zakresie wspierania organizacji, dzięki którym coraz lepiej będą zaspokajane potrzeby mieszkańców regionu. Poprzez określenie i realizację tych zasad Samorząd pragnie również włączać te podmioty w system demokracji lokalnej.

§ 4.

Celami szczegółowymi współpracy z organizacjami pozarządowymi i innymi podmiotami będą m.in.:

- 1) tworzenie sprzyjających warunków do wzmacniania istniejących organizacji

- pozarządowych, powstawania nowych organizacji i inicjatyw służących rozwojowi społeczności lokalnych oraz rozwoju wolontariatu,
- 2) prowadzenie wspólnych działań mających na celu aktywizację społeczności lokalnej,
- 3) zwiększenie wpływu sektora pozarządowego i społeczności lokalnych na kreowanie polityki społecznej i gospodarczej w Województwie,
- 4) tworzenie warunków sprzyjających poprawie jakości życia obywateli województwa, poprzez pełniejsze zaspokajanie potrzeb społecznych,
- 5) włączenie zainteresowanych organizacji pozarządowych i innych podmiotów prowadzących działalność pożytku publicznego do realizacji programów służących rozwojowi Województwa,
- 6) umożliwienie organizacjom pozarządowym i innym podmiotom indywidualnego występowania z ofertami realizacji projektów zadań publicznych, należących do sfery zadań publicznych Województwa,
- 7) udział zainteresowanych organizacji pozarządowych w tworzeniu i realizacji programu współpracy a także programów służących rozwojowi Województwa,
- 8) promocja Województwa.

Rozdział III

ZASADY WSPÓŁPRACY

§ 5.

Przy podejmowaniu współpracy z organizacjami pozarządowymi Województwo kierować się będzie zasadami:

- 1) partnerstwa** – co oznacza, że organizacje pozarządowe, na zasadach i w formie określonej w ustawie oraz zgodnie z trybem wynikającym z odrębnych przepisów, uczestniczą w identyfikowaniu i definiowaniu problemów społecznych, wypracowywaniu sposobów ich rozwiązywania oraz wykonywaniu zadań publicznych;
- 2) pomocniczości** – zgodnie z którą realizacja możliwie szerokiego zakresu zadań publicznych Województwa powinna odbywać się poprzez struktury usytuowane jak najbliżej obywateli, natomiast Województwo podejmuje działania na rzecz pobudzania, wspomagania i uzupełniania działalności sektora pozarządowego;
- 3) efektywności** – w myśl której Województwo wykorzystuje współpracę z organizacjami pozarządowymi do realizacji zadań społeczno – ekonomicznych uwzględniając kryterium racjonalności i efektywności;
- 4) jawności podejmowanych działań** – zgodnie z którą organy samorządu Województwa udostępniają organizacjom pozarządowym informacje o zamiarach i celach realizowanych zadań publicznych, w których możliwa jest współpraca z tymi organizacjami;
- 5) legalności** – w myśl której wszelkie działania organów samorządu Województwa oraz

organizacji pozarządowych odbywają się w granicach i na podstawie przepisów prawa.

6) suwerenności stron – zgodnie z którą samorząd Województwa respektuje odrębność i suwerenności zorganizowanych wspólnot obywateli, uznając ich prawo do samodzielnego definiowania i rozwiązywania problemów, w tym należących do sfery zadań publicznych i w takim zakresie współpracuje z tymi organizacjami;

7) uczciwej konkurencji – co oznacza, że Województwo zlecać będzie wykonywanie zadań publicznych w oparciu o otwarte konkursy ofert, natomiast przy wyborze ofert kierować się będzie oceną możliwości wykonania zadań przez oferentów oraz porównaniem przedstawionych kalkulacji kosztów realizacji zadań w odniesieniu do ich wartości merytorycznej i rzeczowego zakresu.

Rozdział IV

OBSZARY WSPÓŁPRACY

§ 6.

Obszary współpracy Samorządu Województwa Podlaskiego z organizacjami pozarządowymi oraz pozostałymi podmiotami prowadzącymi działalność pożytku publicznego, obejmują sferę zadań publicznych określonych w art. 4 ust. 1 ustawy.

§ 7.

W 2010 roku w trybie otwartego konkursu ofert, o którym mowa w art. 25 ust. 1 ustawy o pomocy społecznej i w art. 11 ust. 2 ustawy o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie, będą zlecane do realizacji następujące zadania publiczne należące do Województwa w sferach:

1) pomocy społecznej:

- a) wspieranie programów służących wyrównaniu szans dzieci i młodzieży (w szczególności na obszarach wiejskich) w dostępie do edukacji, kultury i wypoczynku,
- b) wspieranie działań mających na celu aktywizację społeczną oraz osłonę socjalną osób, rodzin i grup ze środowisk zagrożonych ubóstwem i wykluczeniem społecznym,

2) ochrony i promocji zdrowia:

- a) realizacja programów w zakresie profilaktyki uzależnień, w szczególności mających charakter nowatorski, adresowanych do różnych grup docelowych, przede wszystkim do dzieci i młodzieży,
- b) realizacja projektów skierowanych do osób uwięzionych w przemoc w rodzinie,
- c) realizacja projektów w zakresie propagowania wiedzy nt. FAS (alkoholowego zespołu płodowego) i FAE (alkoholowych uszkodzeń płodu),
- d) realizacja programów edukacyjnych służących poprawie bezpieczeństwa na drogach w

województwie podlaskim.,

- e) kształtowanie nawyków żywieniowych, szczególnie wśród dzieci i młodzieży,
- f) kształtowanie umiejętności życiowych w promocji zdrowia i pierwotnej profilaktyce,
- g) profilaktyka chorób zakaźnych, w szczególności HIV/AIDS,
- h) realizacja programów promocyjnych służących zapobieganiu zaburzeniom psychicznym w szczególności u dzieci i młodzieży,
- i) promocja zachowań sprzyjających zmniejszeniu zachorowalności i przedwczesnej umieralności z powodu przewlekłych chorób układu oddechowego.

3) działań na rzecz osób niepełnosprawnych:

- a) wspieranie przedsięwzięć kulturalnych i sportowych, w których współuczestniczą osoby niepełnosprawne,
- b) wspieranie specjalistycznej rehabilitacji i edukacji osób niepełnosprawnych,

4) krajoznawstwa oraz wypoczynku dzieci i młodzieży:

- a) wyznaczanie i odnawianie istniejących szlaków turystycznych, w tym opracowanie dokumentacji,
- b) wspieranie masowych imprez turystyki aktywnej i kwalifikowanej o zasięgu międzynarodowym, krajowym i wojewódzkim wśród dzieci i młodzieży oraz osób niepełnosprawnych,
- c) tworzenie i promocja markowych produktów turystycznych lokalnych i regionalnych w oparciu o wykorzystanie atrakcji krajobrazowo-przyrodniczych,
- d) opracowanie i wydawanie niekomercyjnych wydawnictw promujących walory turystyczne województwa podlaskiego,

5) kultury, sztuki, ochrony dóbr kultury i tradycji:

- a) realizacja przedsięwzięć kulturalnych o wysokiej randze artystycznej,
- b) promowanie twórczości literackiej,
- c) publikacje wydawnicze popularyzujące wiedzę i badania z zakresu ochrony zabytków, historii i kultury regionu,
- d) przeprowadzenie konkursu na najlepiej zachowany zabytek budownictwa drewnianego,
- e) tworzenie kolekcji muzealnych i sztuki współczesnej,
- f) popularyzacja i edukacja społeczeństwa w zakresie dziedzictwa kulturowego województwa podlaskiego,
- g) edukacja kulturalna dzieci i młodzieży,
- h) podlaski szlak kulturowy– Drzewo i Sacrum etap III,
- i) Działania upowszechniające dorobek amatorskiego ruchu artystycznego,
- j) Działania sprzyjające budowaniu dialogu międzykulturowego,

6) podtrzymywania tradycji narodowej, pielęgnowania polskości oraz rozwoju świadomości

narodowej, obywatelskiej i kulturowej:

- a) kreowanie postaw patriotycznych i obywatelskich,

7) działalności na rzecz mniejszości narodowych:

- a) wspieranie inicjatyw kulturalnych mniejszości narodowych i etnicznych zamieszkujących na terenie województwa podlaskiego,

8) upowszechniania kultury fizycznej i sportu:

- a) przygotowanie i start reprezentacji województwa podlaskiego we współzawodnictwie młodzieżowym,
- b) organizacja Mistrzostw Województwa Podlaskiego,
- c) organizacja ogólnopolskich i wojewódzkich zawodów klasyfikacyjnych i kwalifikacyjnych,
- d) organizacja wojewódzkich projektów promujących kulturę fizyczną oraz sport w środowisku akademickim, wiejskim, osób niepełnosprawnych, sportu masowego,
- e) organizacja działalności szkoleniowej i współzawodnictwa sportowego dzieci i młodzieży o charakterze wojewódzkim,
- f) dofinansowania klubów sportowych województwa podlaskiego za wyniki sportowe osiągnięte w 2009 roku w Systemie Sportu Młodzieżowego,
- g) realizacja szkoleń, seminariów i warsztatów w ramach współpracy w zakresie kultury fizycznej,
- h) szkolenie kadr wojewódzkich młodzików,
- i) szkolenie kadry wojewódzkiej w grach zespołowych w kategorii wiekowej kadet,
- j) szkolenie kadry wojewódzkiej w dyscyplinach indywidualnych - olimpijskich w kategorii wiekowej młodzieżowca,
- k) wydawanie niekomercyjnych opracowań promujących kulturę fizyczną i sport o charakterze wojewódzkim,

9) ratownictwa i ochrony ludności:

- a) zapewnienie bezpieczeństwa nad akwenami wodnymi województwa podlaskiego,

10) ekologii i ochrony zwierząt oraz ochrony dziedzictwa przyrodniczego:

- a) wspieranie działalności ośrodków edukacji ekologicznej,
- b) promowanie zasad ochrony środowiska i ekologicznych postaw konsumenckich,
- c) edukacja ekologiczna i przyrodnicza dzieci i młodzieży,

11) nauki, edukacji, oświaty i wychowania:

- a) wsparcie osób uzdolnionych poprzez dofinansowanie ich udziału w seminariach, warsztatach, konferencjach i wizytach jako płaszczyzny wymiany dorobku i informacji, transferu wiedzy, umiejętności i doświadczeń z zakresu edukacji,
- b) edukacja dzieci i młodzieży poprzez udział w letnich kursach i warsztatach mających na celu wzrost ich aktywności edukacyjnej

§ 8.

Tryb postępowania o udzielenie dotacji, sposób jej rozliczenia oraz sposób kontroli wykonywania zadania zleconego w zakresie pomocy społecznej będzie odbywać się na zasadach określonych w ustawie z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej (Dz. U. z 2008 r. Nr 115, poz. 728 ze zm.), w pozostałych zakresach – na podstawie ustawy z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie (Dz. U. Nr 96, poz. 873 ze zm.), oraz na podstawie Uchwały Zarządu.

§ 9.

1. Szczegółowy harmonogram przeprowadzania otwartych konkursów ofert na realizację zadań publicznych w 2010 roku określa załącznik nr 1 do Programu.
2. Dopuszcza się zmianę puli środków finansowych przeznaczonych do rozdysponowania na dofinansowanie realizacji zadań publicznych, stosownie do wysokości wydatków przewidzianych na określony cel w budżecie Województwa na 2010 rok oraz przeprowadzenie otwartych konkursów ofert w innych terminach niż wymienione w harmonogramie, o którym mowa w ust. 1.

Rozdział V

FORMY WSPÓŁPRACY

§ 10.

Współpraca Województwa w sferze zadań publicznych z organizacjami pozarządowymi będzie prowadzona w następujących formach:

- 1) zlecanie organizacjom realizacji zadań publicznych w formie powierzania wraz z udzieleniem dotacji na ich sfinansowanie oraz wspieranie wykonywania zadań wraz z udzieleniem dotacji na dofinansowanie ich realizacji;
- 2) współorganizowanie i współfinansowanie imprez, porad, szkoleń, konferencji, seminariów a w szczególności:
  - a) współorganizowanie szkoleń dla osób podejmujących działania z zakresu profilaktyki i terapii uzależnień oraz zapobiegania przemocy w rodzinie (pedagogów, psychologów, wychowawców, personelu medycznego, kuratorów, policji);
  - b) organizowanie otwartych spotkań pomiędzy podmiotami uczestniczącymi w Programie a przedstawicielami samorządu;
  - c) umożliwienie udziału organizacjom w spotkaniach, szkoleniach, konferencjach i poradach organizowanych przez samorząd;
  - d) współorganizowanie szkoleń, konferencji, seminariów dotyczących zagadnień

związanych z ochroną środowiska;

- e) organizowanie szkoleń dla liderów i przedstawicieli organizacji pozarządowych,
- f) wsparcie osób uzdolnionych poprzez dofinansowanie ich udziału w seminariach, warsztatach, konferencjach i wizytach jako płaszczyzny wymiany dorobku i informacji, transferu wiedzy, umiejętności i doświadczeń z zakresu edukacji;

- 3) tworzenie wspólnych zespołów i komisji o charakterze doradczym, konsultacyjnym, opiniującym lub inicjatywnym;
- 4) opiniowanie programów i projektów aktów prawnych z zakresu zadań publicznych realizowanych przez samorząd województwa;
- 5) udzielanie rekomendacji projektom i programom przygotowywanym przez organizacje pozarządowe w zakresie działalności pożytku publicznego;
- 6) realizacja projektów edukacyjnych i profilaktycznych skierowanych do dzieci, młodzieży oraz rodziców w zakresie zdrowotnych i społecznych skutków używania środków psychoaktywnych, a także ochrony przed przemocą;
- 7) monitoring problemów społecznych (uzależnienie od alkoholu i narkotyków, przemoc w rodzinie), a także posiadanych narzędzi terapeutycznego oddziaływania na osoby uzależnione, współuzależnione, doznające przemocy;
- 8) realizacja zadań z zakresu zapobiegania zakażeniom HIV, przeciwdziałania przemocy wobec dzieci oraz używania środków psychoaktywnych przez dzieci i młodzież w ramach prac zespołów interdyscyplinarnych;
- 9) podejmowanie działań wspierających i promujących zdrowy styl życia, adresowanych w szczególności do dzieci i młodzieży, osób starszych i przewlekle chorych;
- 10) promowanie najlepszych sportowców i trenerów w województwie podlaskim w formie nagród Marszałka Województwa Podlaskiego w dziedzinie kultury fizycznej;
- 11) promowanie młodych, utalentowanych sportowców w województwie podlaskim w formie stypendiów sportowych;
- 12) promocja kultury fizycznej i sportu poprzez organizację imprez sportowych (rangi międzynarodowej, ogólnopolskiej, wojewódzkiej) objętych Patronatem Marszałka Województwa Podlaskiego;
- 13) działania mające wpływ na kształtowanie zachowań i postaw sprzyjających zdrowiu psychicznemu jednostki;
- 14) umieszczanie na portalu internetowym Wrota Podlasia informacji nt. działań podejmowanych przez samorząd województwa oraz przez organizacje pozarządowe;
- 15) udzielanie pomocy merytorycznej, pomocy w nawiązywaniu kontaktów i współpracy organizacji pozarządowych w skali regionalnej, ponadregionalnej i międzynarodowej;
- 16) udostępnianie organizacjom materiałów promocyjnych Województwa w przypadku

organizowania regionalnych, krajowych i międzynarodowych konferencji, sympozjów i innych imprez, po złożeniu przez zainteresowaną organizację wniosku do Departamentu Współpracy z Zagranicą i Promocji;

17) obejmowanie Patronatem Marszałka Województwa Podlaskiego imprez organizowanych przez organizacje pozarządowe oraz fundowanie nagród Marszałka;

18) udzielanie zgody na wykorzystanie herbu i logo Województwa Podlaskiego podczas imprez oraz w publikacjach organizacji pozarządowych dotyczących przedsięwzięć o charakterze wojewódzkim;

19) udostępnianie w miarę możliwości pomieszczeń lub użyczanie sprzętu;

20) promocja zatrudnienia i aktywizacji zawodowej osób pozostających bez pracy i zagrożonych zwolnieniem z pracy:

- a) wzajemne informowanie się o planowanych kierunkach działalności i współdziałanie w celu zharmonizowania tych kierunków;
- b) konsultowanie projektów aktów normatywnych związanych z polityką zatrudnienia;
- c) tworzenie wspólnych zespołów o charakterze doradczym i inicjatywnym;
- d) współpraca z instytucjami i organizacjami pozarządowymi działającymi na rzecz osób niepełnosprawnych w ramach wojewódzkiego programu na rzecz zatrudnienia osób niepełnosprawnych,
- e) pozyskiwanie ofert pracy oraz kierowanie poborowych skierowanych do odbycia służby zastępczej do organizacji pożytku publicznego w celu wykonywania pracy w tych jednostkach;
- f) dofinansowanie kosztów utworzenia i działania zakładów aktywności zawodowej;
- g) współpraca w zakresie przygotowywania i realizacji programów, projektów i wspólnych inicjatyw;

21) informowania organizacji pozarządowych o możliwościach pozyskania pozabudżetowych środków finansowych.

Rozdział VI

REALIZACJA PROGRAMU

§ 11.

Realizacja Programu należy do jednostek organizacyjnych Urzędu zajmujących się sprawami polityki społecznej, zdrowia, turystyki i sportu, kultury oraz ochrony środowiska.

§ 12.

Zarząd Województwa przedstawi Sejmikowi Województwa informację z realizacji Programu w II kwartale 2011 roku.

Rozdział VII

EFEKTY WSPÓŁPRACY

§ 13.

Poprzez realizację Programu spodziewane jest osiągnięcie następujących efektów:

- 1) zintegrowanie działań władz publicznych, organizacji pozarządowych oraz podmiotów wymienionych w art. 3 ust. 3 ustawy na rzecz rozwiązywania ważnych problemów społecznych;
- 2) poszerzenie wiedzy na temat możliwości i roli trzeciego sektora w tworzeniu społeczeństwa obywatelskiego;
- 3) wykorzystanie potencjału i roli organizacji pozarządowych w budowaniu społeczeństwa obywatelskiego oraz lepszego zaspokojenia potrzeb społecznych;
- 4) wzrost świadomości społecznej w zakresie działalności charytatywnej;
- 5) wzrost zainteresowania środowisk lokalnych możliwościami działania w organizacjach pozarządowych oraz ograniczenie zjawisk izolacji i marginalizacji niektórych grup społecznych;
- 6) zwiększenie skuteczności i efektywności działań związanych z realizacją zadań w zakresie polityki społecznej;
- 7) upowszechnienia modelu realizacji zadań publicznych we współpracy sektora pozarządowego z administracją publiczną, budowanie form dialogu obywatelskiego;
- 8) wzrost uczestnictwa różnych grup społecznych w rozwiązywaniu problemów lokalnych i regionalnych;
- 9) promocja kultury Województwa Podlaskiego poprzez:
  - a. publikację wydawnictw w zakresie: historii, ochrony zabytków, kultury i literatury,
  - b. organizację konkursów, festiwali, festynów, warsztatów oraz innych przedsięwzięć zgodnych z niniejszym programem, które służą rozwojowi kultury,
  - c. ochronę dziedzictwa kulturowego,
  - d. promowanie i propagowanie tradycyjnego budownictwa drewnianego, charakterystycznego dla Województwa Podlaskiego,
  - e. promowanie i poszerzanie oferty kulturalnej Województwa Podlaskiego,
- 10) rozwój i propagowanie sportu i kultury fizycznej poprzez:
  - a. udział sportowców Województwa Podlaskiego w zawodach rangi międzynarodowej i ogólnopolskiej,
  - b. organizację zawodów o charakterze międzynarodowym, ogólnopolskim i wojewódzkim,
  - c. podnoszenie poziomu sportowego zawodników,

- d. podnoszenie kwalifikacji kadry trenerskiej,
  - e. upowszechnianie sportu i kultury fizycznej wśród dzieci i młodzieży,
- 11) wzrost świadomości społecznej w zakresie dziedzictwa przyrodniczego,
  - 12) upowszechnianie ekologicznych postaw życiowych i konsumpcyjnych.